

lem conatur extruere. Sic qui sine humillitate, qua se magistro spirituali docenti subjiciant, volunt altissimum perfectionem adipisci, solent non minimos casus perferri.

Tropologicè monet hic Salomon fugere excelsa, utpote ruinae vicina; humilia sectari, utpote stabilia et secunda, nimirum:

Alla petit livor, perlant altissima vent.

Et:

Procul a Jove, procul a famine.

Et:

Vive tibi, et longe nomina magna fuge.

Rursus mundus, quia superbus, spectat excelsa duntaxat, hinc imprudenter negligit fundamenta, utpote ima: quo fit ut excelsa debilibus subnixa fundamentis ruant. Sic statua illa aurea Nabuchodonosoris, quo mundi mentem et vanitatem representabat, erat alta sexaginta cubitos; sed quia justam non habuit latitudinem, hinc corruit; lata enim erat duntaxat sex cubitos, cum debuisset in latitudine esse decem cubitorum; latitudo enim hominis est sexta pars altitudinis ejusdem. Statua ergo hominis alta sexaginta cubitos requirit decem cubitos latitudinis, ut docet Vitruvius, Cardanus et alii.

Denique monet hic Salomon altitudinis et celsitudinis fundamentum et firmamentum esse humilitatem; quo ergo altius vis scandere, vel in terra, vel in caelo, eo profundius te humilia. Tria sunt verba Augustini in serm. 10 De Verbis Domini: «Magnus esse vis? a minimo incipe; cogitas magnam fabricam construere celsitudinis? de fundamento prius cogita humilitatis.»

17. OMNI TEMPORE DILIGIT QUI AMICUS (Chaldaeus, socius) EST; ET FRATER IN ANGSTIIS CONFROBATUR.— Hebraice, et frater ad angustiam (vel in angustia) nascitur (1); Syrus, frater ad tribulationem nascitur; Chaldaeus, frater ad tempus angustiae natus est. Frater hic dupliciter accipi potest: primo, pro fratre propria dicto; secundo, pro amico. Priori conceptione sensus est, g. d. Amicus et frater miles sunt, pariterque sortis et conditionis. Si ut enim amicus verus, non adulterinus, omni tempore tam adverso quam prospero amico fidus est: sic pariter frater maxime in adversitate se dum et vere fratrem ostendit. Ad hoc enim Deus t natura producit fratres, ut fratri in angustia adsint et opulentur. Sic Joseph fratres in angustiis tamis ait, ac suas macabreas matres et cognatos, totumque Israel in angustis persecutionis ab Antiocho protexit et vindicavit. Frater enim dicitur quasi fere alter; atque, ut ait Petrus: «Decet eos quos ejusdem alvi angustiae contingerunt, nunquam sibi in quibuslibet calamita-

(1) Id est, adverso tempore is amicus fiet tibi frater. Veri amici imago.

tum et ærumnarum angustias deesse. » Id voluit Septuaginta dum vertunt, in omne tempus amicus sit tibi; fratres autem in necessitatibus utiles sint. Hujus enim rei gratia nascuntur, g. d. Fac ut amicitiam colas cum amico et fratre quovis tempore, etiam adverso, ut semper illa sit tibi amicus, et te amicum sentiat; ac vicissim quare amicum, qui omni tempore tibi sit amicus. Ita auctor Catena Graec.: «Sensus est, inquit: Neque in letis, neque in tristibus amicum deseras; aut si quos tibi amicos parare volueris, tales parato, qui quovis tempore tibi adsint.»

Posteriori conceptione, quæ hoc loco congruentior est, sensus est, g. d. Amicus omni tempore diligit, adeoque in angustis se vere amicum, id est fratrem, ostendit. Amicus enim amicus est quasi frater, imo sæpe plusquam frater, juxta illud cap. xviii, 24: «Vir amabilis ad societatem magis amicus erit, quam frater.» Contra hoc præceptum peccant amici dilecti, qui ab amico levi verbo iocati, aut exili injuria affecti, amicitia tesserae rumpunt. An justum est unius injuriola pretextu aboleri tot tantorumque beneficiorum jus et memoriam? O quam verum est illud Plauti in Pœnulo: «Si quid benefacias, levior pluma est gratia; si quid peccatum sit, plumbeus gerunt iras.»

Fundamentum hujus sententiae et quasi ratio a priori est, quod amicitia naturalis, qualis fuit Philosophorum et Ethicorum, ut sit virtus, non utilitatis, sed honestatis causa inest. Bonum autem honestum praestat utili, eoque est alioris ordinis. Quare ut hoc bonum honestum, sive honestatem amicitiae tuaris, necesse est ejus causa bona utilia postponas, iisque cedas, et si opus sit, prodigas et perdas in gratiam amici et amicitiae, utque illi adsis in angustis, cum periculum est ne opes, libertatem et dignitatem amittas. Hisce enim omnibus majus bonum est amicitia. Adde quod amicitia hoc nomine et fine maxime inest, ut homo in hujus vite adversis et angustis habeat amicum, qui eas levet, solvetur, amoveat et dispellat consilio, auxilio et societate sua, ut scilicet ad amicum quasi ad asylum ultimumque refugium confugiat. Hoc significat et frater ad angustiam nascitur, ut habent Hebraea, g. d. Sicut frater fratri adnascitur, ut eum in angustia adjuvet: sic pariter amicus amico comparatur, et civilliter quasi adnascitur hoc fine et usu, ut eum in angustia adjuvet. Hic enim est scopus amicitiae; quem si tollis, tollis amicitiam, ejusque usum.

Rursum: «Frater in angustia nascitur,» ut vertunt antiqui, quia sicut mater magno dolore et angustia ex utero foetum fratremque emittit: sic vera solidaque amicitia, verusque et solidus amicus, pariter et nascitur in adversitate, si in ea se amico fidum constantemque praestet; perinde ac patientia nascitur constanti passione adversi actum, ac martyrium nascitur constanti tolerati tormentorum et mortis pro Christo.

Quocirca virtus amicitiae quasi concepi

prosperis, puta in suavi benevolae conversatione cum amico; eadem vero ejusque soliditas: et decus proprie generatur in adversis. Fidelitas enim in adversis parit amicitiam solidam et stabilem. Unde Nazianzenus in Lambic. 45:

Fidis, ait, amicus nil puta praestantius. Quos casus asper parturit, non poena, Qui profutura consuluit, non qua placent.

Frater ergo non tam necessitudinis jura ostenditur, quam necessitatis occasione. Igitur sicut angustia utri enititur foetum et fratrem, sic angustia tribulationis quasi uterus enititur paritque veram solidamque amicitiam et amicum.

Porro R. Levi sic explicat et nascitur, g. d. Frater a fratre, dum prospere agit, sæpe negligitur; at si in calamitatem incidat, illico ad ei succurrendum excitatur, natura ad id impellente, cum eadem compagine corporis ossiumque constat.

Amicitia vero supernaturalis est amor et charitas, quæ Deo nititur, unitur et conciliatur, propter Deum enim quem diligis, diligis et amicum. Quare sicut amorem Dei praeposui amori ejuslibet rei terrenae, sic et amorem amici; et sicut in angustis non deseris Deum, sic nec amicum. Idem enim est amor quo amas Deum, et amicum propter Deum. Unde Bada, per amicum accipiens Deum, sic explicat: «Qui Dominum vere amat, omni tempore ejus custodit amorem; neque in angustia passionis deserit, quem in pacis tranquillitate confessus est,» ut fecit S. Stephanus, S. Laurentius, S. Vincentius ceterique Martyres. Ita S. Augustinus (vel quisquis est auctor), lib. De Amicitia, cap. x: «Fundamentum amicitiae, ait, Dei amor est, ad quem omnia quæ vel amor suggerit, vel affectus; omnia quæ vel occulte aliquis spiritalis, vel palam quislibet suadet amicus, referenda sunt, ac diligenter inspicienda; ut quidquid astruitur, fundamentum conveniat; et quidquid illud excedere deprehenditur, ad ejus formam revocandum, et secundum ejus qualitatem omnimodum convertendum non dubites.» Idem, capite xv, citans hanc gnomen Salomonis: «Discedende, ait, sunt amicitiae, non rumpende omnino. Amicitia aeterna est; unde omni tempore diligit, qui amicus est. Si te leserit ille quem diligis, tu tamen dilige. Si talis fuerit, ut amicitia retrahatur, nunquam tamen subtrahatur dilectio. Consule, quantum potes, salutem, prospice famam, nec unquam amicitiae ejus prodas secreta, quamvis ipse tua prodiderit.» Et cap. xix: «Nil, inquit, in amicitia fide praestantius, quam ipsius nutritrix videtur et custos. Ipsa se in omnibus adversis et prosperis, letis et tristibus, jucundis et amaris, praebet æqualem; eodem intus oculo humilem et sublimem, pauperem et divitem, fortem et debilem: Ipsa tamen fides in prosperis latet, eminent in adversis. Omni enim tempore diligit qui amicus est.» Et cap. xx: «Forma amicitiae, ait, est quam sermo divinus praescripserit;

Diligens, inquit, proximum non sicut te ipsum. Tunc est ipse quem diligis, alter tu, si tuam in ipsum transfuderis charitatem. Non enim, ut ait Ambrosius, vegetialis est amicitia, sed plena decoris; gratia victus est, non quantus; quia pecunia non potitur, sed gratia; nec fluctatone proteriorum, sed concertatione benevolentium. Non debet esse mercenaria, sed gratuita. Cordiores sunt amicitiae inopum, quam divitum, cum spem lucri sic tollit paupertas, ut augeat charitatem.»

Denique Salomonem more suo secutus Siracida. Eclii. vi, 7: «Si possides amicum, inquit, in tentatione posside eum, et ne facile credas ei. Est enim amicus secundum tempus suum, et non permabit in die tribulationis.» Similia habet cap. xxxvii, vers. 4, ubi veterum haec de re gnomen recitavit. Hoc facit illud Seneca: «Amicos secunde res optime parant, adversa certissime probant.» Plura de amicitia dixi Eclii. vi, 17.

Mystice R. Halcusi apud Galatinum, lib. III De Arcanis fidei, cap. xxviii: «In omni tempore est amans amicus, et frater ad angustiam vel ad tribulationem nascitur. Hic, ait, est Deus sanctus et benedictus, qui dixit: Frater ego ero Israeli in hora tribulationis, vel angustiae ejus. Sicut dictum est Psalm. cxxi: Propter fratres meos et amicos vel propinquos, vel socios meos, loquar unum pacem in te.» Subdit Galatinus: «Hactenus traditio. Ex qua clare habetur Deum amicum et fratrem Israelis dici, eo quod fuerat secundum humanitatem ad angustiam nasciturus.» Christus enim in incarnatione maxime se amicum et fratrem nobis exhibuit, nos liberans ab angustis peccati, mortis et gehennae, imo hac de causa incarnari et nasci voluit.

18. STULTUS HOMO PLAUDIT MANIBUS SUIS, CUM SPONDERIT PRO AMICO SUO.— Hebraice, homo deficiens corde percussit manum, spondens sponsonem coram amico suo (1). Ita Pagninus; Septuaginta vero, vir imprudens plaudit et congladit sibi, cum etiam spondens sponderit suos ipsius amicos. Alii codices habent, suum ipsius amicum; adduntque, et in suis labiis condit ignem; sed haec desunt in Romanis, Complutensibus et Regiis Chaldaeis, filius hominis indigenus intellectu pangit manum suam, et spondet fidjusionem pro amico suo; Syrus, praebet manus suas; Vatablus, mente captus defigit manum, sponditque sponsonem in conspectu proximi. Adde quæ: «Defigere manum est fidejuberè; qui enim pro aliis fidejuberit, solent dare dexteram.» Tigrinus, qui stipulata manu pro proximo fidejussor spondet, imprudens est. Auctor Catena Graecorum ex Septuaginta sic vertit, sicque explicat: Vir stultus manibus plaudit, stolidusque sibi blanditur, sicut et ille quoque, qui certa sponsonem pro amico suo fidem suam obligavit, cum tamen ardentem ignem sibi sibi labiis acciverit. Qui alteri injuste gratificatur,

(1) Coram altero, scilicet creditore, id est presens presentem creditori vadem se dat.

inquit, iudicem contra se incendit, sibi que certum detrimentum acciscit. Alius: « Qui propter adulationem, aut exiguum aliquod munusculum, pro amico spondet, neque excitat illum ut debitum solvat, ignem consumentem adversus seipsum thesaurizat, damnumque propter sponsonem nimiam vulgare sibi accersit. Adverte, non simplicitate animi dicere, sed animum suum. Cur non etiam inimico beneficium hoc præstandum admonet? quia doctrina illius, que inimicos quoque diligendos tradit, necdum idonei auditores erant. Ergo ne oratio prævaricationem conciliaret, intra amicitie limites rem desicit. » Hæc anonymus in *Catena Græcorum*.

Nota: Pro *plaudit* hebraice est תוקע *toka*, quod significat figit, defigit, percussit manum. stipulatur, item clangit, plaudit: unde תוקע *teka* vocatur clangor, et תוקע *toka* buccina, lituus, tuba. Noster, Septuaginta et Theodotion vertunt, *plaudit manibus*, plaudere enim est manuum, plodere pedum. Plaudere enim est manibus pulsare, et strepitum facere in signum lætitiæ, quasi congratulando et exultando pro re bene gesta, v. g. quod sua sponsonem amicum e creditoris manibus et carcere liberarit. « Sic pennis plaudet perdis, et ciconia sibi plaudit erepitante rostro, » ait Ovidius, VI *Metamorph.* Sic, finita comœdia, aiebant: « Plaudite, » q. d. Applaudite comœdiae belle peractæ.

Ratio a priori hujus sententiæ est, quod spondens pro alio ingens onus in se suscipit, nimirum obligationem ad solvendum alterius debitum: quare sapiens id considerans metuit, et tarde ad sponsonem accedit. Stultus vero, quia onus hoc non considerat, sed tantum presentem amici liberationem, hinc temere plaudit et exultat. Quocirca sæpe meritis stultitiæ suæ stultæque sponsonis penas luit, dum es alienum pro quo spondit, si debitor solvendo non sit, vel solvere nolit, ipse dependere cogitur. Hæc sententia assignata et explicata fuit cap. vi, 1; quare hic verbum non aidam.

Mystice Beda: « Stultus est, inquit, qui cum animam fratris suscipit regendam, de suis glorietur actibus, et non potius ei h'mili compassione quiddam potest auxilii salutaris impendit. » Sic hodie lætantur multi cum opimos pastoratus, vel episcopatus, aut abbatias obtinent, cum potius genere deberent sub tanto onere, quod tot animarum curam in se suscipiant, pro lisque animarum suam et æternam salutem Deo oppugnent. Quocirca « episcopatus est onus angelicis humeris formidabile, » ait Concilium Tridentinum.

19. QUI MEDITATUR DISCORDIAS, DILIGIT RIXAS: ET QUI EXALTAT OSTIUM (perperam aliqui legunt os) SUUM, QUÆRIT RUINAM. — Hebraice, *diligens prævaricationem, diligens litem*: et qui extollit ostium suum, querit fracturam vel rupturam vel contritionem. Prius hemistichium duobus modis efferas. Priori, q. d. Qui diligit prævaricationem, hic di-

ligit litem. Ita Noster. *Prævaricatio* enim sæpe idem est quod discordia, rebellio, schisma, apostasia. Sic Moab dicitur « prævaricatus fœdus, » id est rebellasse regi Israel, IV Reg. III, 5. Posteriori, q. d. Diligit prævaricationem is, qui diligit litem. Ita Pagninus, Baynus et alii. Lites enim multa jurgia, convicia, blasphemias aliæque peccata continent. Unde Septuaginta, *amans peccatum gaudet rixis, et durus corde non occurrit bonis*; Chaldaeus, *qui diligit peccatum, diligit rixam*; Syrus, *qui diligit iniquitatem, diligit iniquitatem et oppressionem*: qui extollit portam, sibi ruinam querit. S. Thomas, II II, *Quæst.* XLI, art. 2, ad 3, discordias et rixas alienas intelligit, q. d. « Qui meditatur discordias, diligit rixas; hoc est, inquit, qui intendit seminare inter aliquos discordias, procurat quod ad invicem rixentur. » Alii discordias proprias accipiunt. Jam

Primo, R. Salomon sic exponit: Qui in amicum machinatur nefaria (Hebraice *עבס pesca*, id est scelus), hic diligit rixas: contentiones enim et jurgia seclatur. « Qui exaltat ostium, » id est qui superbe et arroganter loquitur, « querit ruinam. » Os ergo et ostium sunt idem, juxta illud *Michea* VII, 5: « Custodi ostia (Noster vertit, *claustra*) oris tui. » Sicut enim ostium claudit, vel aperit domum: ita os silendo claudit, loquendo pandit secreta mentis. Sic et Aben-Ezra: Qui, inquit, vocem extollit, que est ostium sermonis, hic sibi extremam perniciem inferri curat: os enim est ostium ad mentem. Accedit Lyranus: Qui exaltat ostium, hoc est, inquit, qui os suum elevat sententiam suam jactando, et alios præ se contemnendo, querit ruinam; quia multos contra se concitat, qui eum agant in ruinam.

Secundo, R. Levi, q. d. « Qui meditatur discordias, Hebraice *pesca*, id est *malum*, hoc est, qui optat vitium deprehendere in his que dicuntur vel fiunt, eaque nimis anxie et acute pendit, dissidia litesque amat, cum inde rixæ gignantur. Qui attollit ostium suum, ut in rebus eam prospiciat rationem qua se in sublimioris dignitatis sede colloctet, ex quo fiat ut in rebus crimen reperiat, seipsum magnæ estimationis dignitatis que virum summisque honoribus dignum reputans; hic, inquam, suam querit perniciem; nam ita gravissima mala in se accersit. Quod quidem elegantè hæc metaphora ostium attollentis adumbratum est: contingere enim potest ut qui in sublimi ostium suum ædificat, inde corruat, et confringatur. » Minus recte R. David Kimchi sic explicat, q. d. Omnis qui vacat ædificis, puta fabricandis domibus excelsis, depauperabitur.

Tertio, Cajetanus vertit, *amans rebellionem amici contentionem; elevans ostium suum querit fractionem*, sicutque explicat: Qui elevat ostium suum non tam corporea elatione quam usurpata auctoritate, volens servari impunes ingredientiens ostium domus suæ: multi enim nobiles et principes sic exaltant ostium domus suæ, arrogantes

sibi jus imponitatis et asyli; sed hi querunt fractionem, quia a rege vel magistratu, cujus est capere fontes, ostium ejus effringitur, ipseque subinde velut rebellis ab eodem male mulcatur.

Quarto, Baynus, hæc necens versui præced. de stulti fidejussione, sic explicat, q. d. Non est satis tutum fidejuberè pro amico: nam sunt quos jurat lites seclatur; quod inde constat, quia amant ruinam, sive (ut est in Hebræo) prævaricationem, hoc est, amant non stare promissis. Et sicut qui ædificando elevat portam suam, hoc est ardes suas (totum a parte) contractionem et rupturam ædium querit, dum altitudini robor ædifici non respondet (quavis hoc non animadvertat ille): sic qui exaltat et elevat ostium oris sui, majora pollicendo quam prestare poterit, et pro suis promissis amicum vult fidejuberè, hic contritionem et ruinam querit amici, quo cum litigare amat, posteaquam prævaricatus est, promissa non præstans. Juxta sensum mysticum, proverbium est contra eos qui manum mittunt ad aratrum, et retro respiciunt: qui cum plura pollicentur quam præstant, exaltatione oris propriam ruinam querunt. Hæc Baynus.

Quinto, noster Salazar sic exponit: Qui exaltat ostium suum, id est qui difficile ad se aditus facit, sentiet odia, indeque ruinam. Qui enim exaltat limen ostii sui, facit ut difficilis sit per ostium ad se ingressus.

Sexto, et genuine, q. d. Qui cupit introducere discordias, hic querit lites: ex litibus enim oriuntur et crescant discordiæ. Aut, q. d. Qui per superbiam et fastum sic est animo affectus, ut semper ab aliis sensu discordet, et contrarium sentiat, ac defendere velit contrarium sententiæ aliorum, hic reipsa ostendit se amare rixas, que ex hoc dissensu et discordia oriri nata sunt, ac communem pacem turbant. Unde causam discordiarum subdit dicens: « Qui exaltat ostium, querit ruinam, » q. d. Qui exaltat ostium, et consequenter domum suam, hic est causa discordiarum. Causa enim est cur vicini non ferentes ejus domum præ sua attolli et eminere, illicque imminere, ut ejus luminibus, aeri et perspirationi officiat, utque in eam, ejusque hortos et aulas prospectum habeat, illisque quasi dominetur, indignantes illi litem moveant, cogantque ut eam dejiciat, et ceteris adæquat, que sane ingens est ejus infamia et ruina. Hinc in urbibus, ubi viget politia, magistratus non sinunt ut quis domum altiore ceteris ædificet, sed ad altitudinem vicinarum fabricet, ut Antuerpiæ omnes ad eam altitudinem fabricatas vidi. Facit enim hæc domorum equalis celsitudo ad ubis elegantiam, et ad vicinorum commoditatem et pacem. Hic sensus est paræmia quoad corilem litteræ, sub quo paræmiasticè, sive proverbialiter, significatur causam discordiarum esse eum qui domum suam pro ceteris attollit, id est, qui ceteris in re qualibet eminere et antecellere satagit, ut ceteros præ-

se despiciat, eisque imperare et domari velit. Quocirca contra hunc omnes insurgere, illique lites movere, donec ejus fastum et fastidium sternant, eumque sibi æqualem, imo subinde inferiori efficiant, ac pedibus calcant. Quare qui ostium suum præ vicinis attollit, id est, qui ceteros superare, eisque antecellere vitatur, hic sibi accersit ruinam. Vide dicta vers. 16. *Æternæ civi* veritatis certa lex est, et ordo congruus, ut onis qui se exaltat, humilietur. Omnibus enim exosa est superbia, et superba sui præ ceteris exaltatio, cum in communitate amia debeat esse communia et æqualia. Radix ergo discordiarum et litium est cupiditas excellentiæ. Ita docet B. Thomas II II, *Quæst.* XXXVIII, art. 2, ubi querens « an discordia sit filia inanis gloriæ, » respondet: « Dicendum quod discordia habet æquationem cum invidia, quantum ad recessum ejus, a quo aliquis discordat, vel ex quo contendit; sed quantum ad id in quo sistit ille qui contendit, habet convenientiam cum superbia et inani gloria, in quantum scilicet in proprio sensu statur (1). »

Et paulo ante: « Discordia est filia inanis gloriæ, eo quod discordantium uterque in proprio sensu stat, et unus alteri non acquiescit. Proprium autem est superbiæ et inanis gloriæ, propriam excellentiam querere. » Condemnat ergo hæc sententia vitium ambitionis et præcellentiam, ut quo sit discordiarum, litium, ruinæ et contritionis causa. Sicut enim in domum altiore ceteris insurgunt flabra verborum, sic in ambulosum insurgunt flabra verborum, imo flabra verberum. Id videre est in civitatibus, collegiis, monasteriis, ubi eos qui ceteris se præferunt, aut a communi obedientia, onere, lege se subtrahunt, ceteris invisos et exosos fieri cernimus. Sane Romæ medicus insignis mihi asseruit se per 28 annos variis in monasteriis medicum egisse, ac continua experientia deprehendisse in illis miseris esse, ac tum corpore, tum animo assidue affligi illos, qui valetudinis aliove prætextu a communi vita se subducunt, ac in victu, vestitu aliisque rebus singularia appetunt. Unde concludebat: « Optima morborum omnium, tum corporis, tum animi, tum privatorum, tum communium medicina est humilitas, » qua se homo nemini præponit, sed ceteris adæquat et componit, imo omnibus subijci et postponit.

Nota hic stylum et profunditatem Proverborum Salomonis: stylum, quo annexa, puta antecedentia et consequentia eorum que dixit prior hemistichio, posteriori attingit; profunditatem, qua eodem dictionum causam et effectum assignat. Priori enim dixit discordias parere rixas; posteriori, eorum antecedentia et consequentia, puta

(1) Qui altam facit portam suam qui fores attollit suas, querit ruinam, qui se effert, ruit. Neque deest membrorum consensus: nam cum jurgia excitare sit hominis se jactantis et fastuosus (conf. xii, 10), probe concludant membra.

causas et effectus, indicat, q. d. Discordie parit rixas. At vis nosse discordiarum originem et radicem? in illam digito ad fontem intento tibi indico, dicoque radicem esse appetitum procellentiae. Vis pariter nosse effectum et finem, in quem ille desinat? tibi assigno ruinam et exitum. Igitur vide catenam hujus vitii: appetitus excellentiae parit discordias, discordiae parit rixas, rixae rixantes agunt in mutuas credes, in ruinam et perniciem. Ita alta desinunt in ima, superbia in dejectionem, celsitudo in ruinam.

20. QUI PERVERSI CORDIS EST, NON INVENIET BONUM ET QUI VERIT LINGUAM, INCIDIT IN MALUM. — Pro qui vertit linguam, Hebraice est, versus, conversus vel perversus in lingua sua; Hebraei enim carent verbis compositis, unde simplici utuntur pro quolibet composito. Hinc Chaldaeus vertit, et qui perversus est in lingua sua, incidit in malum. Sicque posterior pars priori quasi effectus causae respondet. Perversum enim cor gignit perversam linguam, q. d. Qui perversum habet cor et mentem, hic non invenit bonum: at qui adeo perversus est mentis, ut et perversus in aliorum perniciem lingua effutiat, hic utique in mala cladesque graves incidit. Ita Vatablus qui vertit, qui perversus est corde, non invenit bonum; perversus autem lingua sua cadet in malum.

Jam «perversus lingua, primo, est mendax; hic enim veritatem in mendacium vertit et pervertit. Quare Plato in Sophista mendaces comparat figulis, qui lutum vertunt et subigunt, ut vasa figlina effingant. «Figuli, inquit, sunt mendaces: hi enim fabulas, illi vasa fingunt.» Secundo, sunt detractores: hienim famam proximi in infamiam, ac non raro veritatem in mendacium vertunt et pervertunt; tertio et valde apposite, sunt, qui doctis et fraudulentis verbis alio circumveniunt, et in damna vel fortunarum, vel carceris, vel infamiae, vel peccati, vel fidei, puta in haeresim, adducunt.

Sensus ergo est, q. d. Qui perverso corde aliis machinatur malum, hic indignus est bona sorte et fortuna, ac proinde illa saepe a Deo privatur. At qui dolos et malum, quod aliis machinatur, reipsa exsequitur et lingua fraudulenta loquendo struit: hic, utique agente vel iudice, vel Deo vindice, incidit in malum, ac saepe in illud ipsum quod aliis struxit, ait Aben-Ezra, juxta illud: «Malum consilium consultori pessimum;» ut contigit Aman qui Mardocheo, Sauli et Achitopheli qui Davidi, consularis Danti qui, Danicli vi, struxere insidias. Huic sensui favet, quod ei «qui vertit linguam» componitur, et quasi ex aequo opponitur, is «qui perversi cordis est.» Pro quo Hebraice est עקב יתק, id est perversus, versutus, fallax, falsus, qui simulat et dissimulat, ac specie recti et veritatis fallit; sicut pro qui vertit linguam Hebraice est נפאח, id est inversus lingua, hoc est, qui vertit, invertit, subvertit, obvertit, pervertit linguam. Unde Esod. vii, tribuitur virge

quae a Mose versa fuit in serpentem, uti perversi linguas suas, quae sunt humane, vertunt in serpentinae: inde תרופה caput vocatur perversa et perversitates, ac תרופה vocatur tucus, quo facitur facies, ejusque color mutatur et vertitur.

Secundo, Pagninus vertit, perversus corde non inveniet bonum, et qui verterit se in lingua sua, cadet in malum; quod Septuaginta sic clare exponunt, datus corde non occurrit bonis; vir facile mutabilis in lingua incidit in mala. Quod Rudolphus primo, attribuit infidis, qui fidem datam non praestant, sed fallunt: hi enim ob perditionem in lites et penas graves incurrunt; secundo, Hugo et alii attribuant adulatoribus: hi enim instar rotae mutant et convertunt vultus et verba sua ad nutum principis vel amici, cui adulantur. Unde S. Basilus eos comparat polypro, qui orbem saxi, cui se conjungit, colorem in se suscipit. Alii comparant eos lunae et planetis, quae lumen ad solis intuitum, et motum ad caelorum superiorum ductum commutant.

Nuper Catholicus vir gravis in Anglia, rogatus a primario regine Elisabethae consiliario, qui secreto catholicis haberi volebat, quid de se sentirent Catholici transmarini, argute respondit: «Consentit esse planetam, ac moveri gyratione motu primi mobilis.» Qualem ergo planetae motus, falem sensus et sermonis vertiginem subeant adultores, ut principum gratiam inean; ideoque saepe corruant instar eorum qui vertigine circumacti ruunt in terram, ut videre est in monachis Turicis, qui Deum colunt saltando in orbem, et sese in gyrum identidem rotando, quo fit ut ex vertigine in terram corruant, quam ipsi vocant Choream Angelorum: itaque faciunt exemplo sui pseudoprophetae Mahometis, qui, cum laboraret capitis vertigine et epilepsia, ex eaque in terram spumans corrueret, fingebat se enthusiasmo agi, et cum Angelis colloqui, uti Roma mihi narrarunt Graeci viri graves oculati testes. Simili modo corruunt adultores, dum eorum assensatio et vertigo, id est fraudes et imposturae, deteguntur: tunc enim principes eis odio prosequuntur, et pro meritis multant et plectunt.

21. NATUS EST STULTUS IN IGNOMINIAM SUAM (Hebraice est, ad laborem vel dolorem: ita R. Levi); SED NE PATER IN FATUO LETABITUR. — Legit Noster passim ילד טולד, id est natus est: jam alii punctis legunt active ילד יולד; unde vertunt cum Pagnino, generans stultum ad tristitiam suam generabit illum; Vatablus, maiorem sibi generat; Chaldaeus, qui generat stultum, tristitia erit ei; Syrus, qui gignit stultum ad confusionem suam, non letabitur pater insipientis; Septuaginta pro ילד יולד, legentes ילד יולד, id est et cor, vertunt, cor autem imprudentis, dolor possidenti illud; non letabitur pater super filio indisciplinato (Aquila, disfluente; Symmachus, fatuo; Theodotion, insensato; Hebr. est ילד טולד, id est nebulosus); filius autem prudens letificat matrem suam, quae verba supplet Sep-

tuaginta, ut expleant antithesin inter filium sapientem et stultum, quoque habentur in Hebraeo, cap. x. vers. 1, ubi ea explicat.

Sensus ergo est, q. d. Qui generat stultum, id est imprudentem et vitiosum, hic creat sibi laborem in eo corrigendo et recte instituendo, ac dolorem et mororem, dum eum experitur incurrigibilem, et discipline incapacem, ideoque eum tam parentibus quam sibi ipsi esse ignominiae et reprobo. Ratio a priori est quod prudentia, fama, honestas et virtus sint bona praestantiora quam sit ipsa vita: quare parentes, cum semper vivere nequeant, generant filios, ut in illis quasi perducat et perennet eorum sapientia, honor et virtus: ergo mire gaudent, cum se vident voti compotes factos, cum scilicet filii parentum prohibeant imitantes eorum deus et famam prorogant et in nepotes propagant: vice versa valde dolent, cum se voto frustrari vident, cum scilicet filios vident improbos, qui sibi probum conciliant, et delectus inurant. Satis enim esset illiberes et sine filiis esse defunctos, ac virtutem cum eis emortuam, quam liberos relinquere, qui eos infamem et debonestant, ac rempublicam scandalizant.

Nota: Tunc in dolore et ignominiam non significat intentionem, sive finem a patre intentum: nullus enim pater intendit suam ignominiam, puta generare stultum, qui ei sit ignominiae et merori; sed significat consuetudinem sive eventum, qui praeter intentionem patris ipsi volenti et invito accidit, q. d. Si pater generet filium, qui deinde fiat insipiens, id est improbus, hic utique cedit et vergit in patris ignominiam ac patri probum et mororem, indeque subinde mortem conciliat. Sic Jacob ait filiis suis Genes. XLIII, 6: «In meam hoc fecistis miseriam, ut indicaretis ei et alium vos habere fratrem,» Benjamin scilicet, quem unice amabat Jacob, ideoque nolebat eum a se abduci, ac proinde culpam filios, quod Joseph indicaret se Benjaminum domi reliquisse: inde enim Joseph accepit ansam eum accersendi, quod Jacobo patri peperit miseriam et mortem.

22. ANIMUS GAUDENS ETATUM FLORIDAM FACIT: SPIRITUS TRISTIS EXSICCAT OSSA. — Hebraice, cor latum bonam facit גוה גוה, quod Noster vertit, etatem; Syrus, corpus; alii, sanitatem vel valetudinem; alii, medicinam; alii, splendorem vultus vel aspectus, quasi גוה גוה derivetur a גוה גוה, id est luxit, splenduit; alii, elevationem vel relevamen, quasi גוה גוה conveniat uti litteris, ita et significatione cum גוה גוה, id est elevavit, exaltavit.

Primo ergo Pagninus, Cajetanus et Aben-Ezra subaudiendo more Hebraeo cap. similitudinis, id est sicut, vertunt, cor latum benefaciet uti medicina, q. d. Cor latum secum affert bonam affectionem, habitudinem et valetudinem instar medicine. Optima morborum omnium medicina est letitia. Unde Galenus docet multos per solam letitiam morbos evasisse, et Avicenna, lib. I, docet letitiam aegris valde prodesse. Causam dat Seneca:

«Quidquid enim animum erexit, etiam prodest corpori.» Baynus vero vertit: «Cor latum bonam facit medicinam,» hoc est, letitia cordis commendat, et efficacem facit medicinam, q. d. Medicina non proderit, nisi animo sit lato qui eam recipit, tum quia, ut docet Cornelius Celsus, lib. IV, ipsa sollicitudo et tristitia quaedam agritudo est, quae, si ad priorem quae laborat eger accessat, eam asperabit et auget; tum quia tristitia frigus adducit, quod concoctionem et operationem medicine impedit. Idem fit in spiritu: animus enim tristis nullum admonitionis vel correptionis pharmacum concoquere potest; quocirca ejus agritudo spiritualis, puta vitium quae laborat, est pene incurabilis.

Secundo, R. Salomon: «Animus hilaris vulvum nitentem florentemque efficit;» Baynus: «Cor latum bonam facit aemulm oculorum, quae in senibus defecere solet maxime; et spiritus tristis exsiccet ossa, in status corporis maxime consistunt;» Marinus in Lezico: «Cor latum bonum facit splendorem vultus, sive prodest aspectui.» Cor latum enim suam letitiam diffundit in vultum, eumque roseum, floridum, vivacem, ridentem et splendorem efficit. Unde S. Anselmus inter multa m'illa monachorum a peregrinis agnoscebatur ex solo splendore vultus, quem illi suggerere letitia mentis. Nam, ut ait Paucatus in Panegyrico Theodosii Imperatoris: «Intimus mentis affectus proditor vultus enuntiat, ut in speculo frontium imago exsistit animum.» Tristitia ergo hebetat oculos uti mentis ita et corporis, utrosque exacuat letitia. Ita Basilus Seleucia Episcopus, orat. 2 De Lazaro: «An non, inquit, tristitia inaptata mortem generat? an non animi perspicuitatem et aemulm obscurat, ita ut nihil coram fere quae conveniunt, innotescere valeat? Ego tandem aliquando mentis oculum ad oculum sublevemus, et missa tristitia quod spirituale est animo versemus.»

Tertio, Syrus vertit, animus hilaris pulvorum facit corpus. Nam, ut explicat R. Levi: «Ex animi hilaritate corporis inceda forma redditur, cum sanguis calorque a natura ingentis late per illius partes effundatur: animus vero dejectus, mororeque involutus, secus quam letitia praestat, membra exsiccet et arefacit, recipiente se sanguine et calore ad intimas corporis sedes. Ex quo aperle intelligimus hilaritatem laudabilem, eo contra vero mororem vitio non carere.»

Quarto, Septuaginta vertunt, cor latum facit bene habere, viri autem tristis (Aquila, spiritus percussus; Symmachus, humilitatus; Theodotion, compunctus) arefacit ossa, siccantur ossa.

Quinto, Noster apposite vertit, animus gaudens floridam facit etatem; Vatablus, vegetus facit corpus; alii, juvenam facit vernare. Hebraeus enim גוה גוה, id est bonam facit, idem est quod latam, jucundam, floridam, vernantem efficit. Tigurina, cor latum bonam facit valetudinem; mens

autem tristis exhaurit ossa; B. Antiochus, hom. 25, cor gaudens et hilare bonam parit valetudinem; tristis autem viri exhauret ossa (1).

Ratio a priori est quod lætitia sit flos, decor, exultatio, et quasi vita animæ: anima autem est vita corporis; quare cum lætitia florem vite det animæ, eandem per animam transfundit in corpus. Accedit quod lætitia cæteraque passiones non tantum sint in animo, sed et in corpore; oriuntur enim ex corde, ut docet Aristoteles, lib. III *De Partibus animal.* cap. IV: «Cor enim, inquit, omnium partium primum consistens, sanguinolentum est; motus etiam lætitiæ ac tristitiæ, denique omnium sensuum hinc oriri, eodemque desinere videntur.» Animæ ergo lætitia per sympathiam similem affectum efficit in corpore: lætitia enim facit ut spiritus vitales acuuntur et incalcescant, ac sese diffundant per corpus, presertim per faciem. Hi autem spiritus faciunt vultum corporisque vividum, floridum, sanum, vegetum, latum et letum contrarium facit tristitia; per hanc enim cor contrahitur, spiritus deprimentur, frigus inducitur: que tria corpus faciunt languidum, debile et quasi emortuum. Quocirca Galenus, lib. III *De Causis pulsuum*: «Lætiæ, ait, magnus, rarus et tardus est pulsus; lætis enim diffunditur per universum corpus calor, ac plus foras motus ejus effertur, ut tristibus intro. Unde major fit merito pulsus eorum, non tamen vehementior. Tristitiæ parvus, languidus, tardus et rarus est; nam cum tristitia ipsa refrigeret, caloremque intro concitat, merito contrarios superioribus efficit, qui lætitiæ sequuntur.» Idem Galenus, lib. *De Diagnosend. curandisque animi morbis*, cap. VIII, ait se a patre suo hæc tria documenta accepisse, quo observando ad sanam longævitatē pervenisse. Primum: «Imperterritus, ait, et immotus ad ea omnia que quotidie in vita accidunt maneo, sicut patrem manere tunc intuebar; ita neque jactura, neque interitus rei cujuscumque perturbatione me ulla afficit. Secundum: Assuefeci me patre gloriam et honorem contemnere, ut unam nudamque veritatem habere in pretio. Video enim quosdam, cum se ab aliquo sperni arbitrantur, aut cum pecunias aliquas amiserunt, magno dolore confici. Tertium: Non esurire, non algere, non sitim pati.» Avicenna, lib. II: «Lætitia frequenter, ait, fortior fit virtus naturalis et rarefuit spiritus.» Franciscus Valesius, *De Sacra Philosophia*, cap. LXXII: «Per gaudium, inquit, affatum effunditur calidum.» Idem docet Hippocrates, Cornelius Celsus, Ferriellus, Cardanus, lib. *De Sanitate tuenda*, et passim cæteri medici. Unde Seneca, lib. *De Vita beata*, cap. V: «Agritudo, ait, a sapientem animam non cadit; serena enim ejus

(1) Mower, cor letum bonam, felicem facit valetudinem seu resurrectionem doloris, id est sanationem. Rosenmüllerus, cor letum benefacti medicinam, optima corpori est medicina. Verbum מְרִיבֵי cum nomine conjunctionis haud raro pro adverbio poni constat, ut infra xxx, 29.

mens est, nec incidere potest quod illam obducit. Nihil æque hominem quam magnus animus delect; non potest autem magnus esse idem, si metus et meror obducit et contrahit.»

Et spiritus tristis exsiccat ossa. — Ratio est, quia tristitia medullas ossium exedit: nam contrahit et retrahit spiritus vitales, ideoque frigus inducit; quo fit ut humor vitalis, qui ossa per medullas cæteraque membra irrigat et vegetat, deficiat et siccat. Humor enim hic est calidus: in calore enim consistit hominis vita. Ita Galenus, lib. *De Sanitate tuenda*, cap. XVI: «Ex tristitia, ait, homines magis graciles, et magis aridi, ac minus dicto audientes plane cernuntur.» Et Hippocrates, lib. *De Morbis*: «Cura in visceribus velut spina esse videtur, atque illa pungere.» Unde Theodotus verit, spiritus compunctus (id est tristis, qui instar spinæ pungi) exsiccat ossa.

Quo spectat illud Davidis, *Psal. xxxi, 4*: «Conversus sum in æruma mea, dum configit spina» in me, ut addunt Græci, hoc est, conversus sum ad Deum, dum sentio ab eo me configi spinæ tribulationis et tristitiæ. Nam, ut ait ibidem Theodotus: «Peccati dulcedo longam post se amaritudinis spinam infligit.» Et S. Hieronymus: Spina ait, est stimulus et conscientia peccati, que semper mentem pungit. Et S. Gregorius: «Omne peccatum, ait, dum confert delectationem, quasi pungendo lancinat mentem.» Addit Hippocrates: «Ubi hæc anxietas animum corrumpit, lucem atque homines fugit, et tenebras amat, et timor invadit, aridus est, et ad contactum dolet, et expavescit, et terrielementa et somnia horrenda videt.» Idem, lib. III, docet tristitiam eos qui hydropse laborant occidere. Idem: «Cura, inquit, gravis est aoribus.» Et Lucretius:

Et dolor et morbus, læthi fabricator uterque.

Idem docet Franciscus Valesius, *Sacra Philosophia* cap. LXXII, cujus verba recitavi *Ecd. xxx, 25*. Idem docent Patres, æque ac philosophi et poete. S. Gregorius Nazianzenus, *car. 3 De Calamit. suis*:

Cura, ait, homini crux, ac lethale venenum est.

S. Chrysostomus, *homil. 10 in epist. ad Philipp.*: «Merores, ait, et sollicitudines, cum preter motum animam distrahunt, suo robore illam privant.» B. Antiochus, *hom. 23*: «Neutiquam, ait, admittenda est tristitia, nec ejusmodi accipienda importuna ægritudo animi.» Et infra: «Monachus merore intabescens assimilis est ei qui æstnanti febre laborat; nullo hic pacto mentem ad contemplationis surrigit studium, neque ad orationem sinceram, non adhortationem, non consilium excipiet.» Sic et D. Thomas, II, *Quest. XXXVII, art. 4, et Quest. XXXIII, art. 1*, ubi docet delectationem, sive gaudium, delectare cor et mentem hominis: «Que, ait, assentit rei delectabili, et in ea quiescit, quodam modo se prehensit, et ad eam interius capiendam; et sic dilatatur affectus

hominis per delectationem, quasi se tradens ad continentium interius rem delectantem.» Quocirca Comicus sapientia hæc de lætitia et tristitia dat partim dogmata, partim monita:

Artisium mœstia cordis vinculum est.

Melus futuri gaudium omne strangulat.

Nihil sic perinde animam ut cura exedit.

Perantite fato cursu ingenio impares.

Ut merore contrahatur, sic et gestibus grollio.

Sapientia tacto animo coequet gaudia.

Somni doloris causa somnum gaudium est.

Vita mors est viva, cuncto desituta gaudio.

Animi agritudo, morosus potentissimus.

Animi dolor corporis languorem parit.

Animo generoso corpus agrum non nocet.

Denique S. Gregorius Nazianzenus in *Distichis*: «Merores, inquit, præcoem morialibus senectutem parant. Mens sollicita tunc instar ossa corrodit; corpus autem, curas omnes valere jubens, eximie floret.»

Summa omnium est, *g. d.* Una lætitia omnibus animi et corporis morbis medicinam facit, corpusque vegetum et floridum efficit; tristitia vero vitalem succum et sanguinem exhaurit et absunt, adeoque consumit medullas ossium, itaque ea desiccat: quo fit ut homo contabescat, et tabe sensim intereat. Vido dicta cap. xv, 13, et plura *Ecd. xxx, 22* et seq., ubi fuse agit de bonis lætitiæ ac malis tristitiæ. Denique Cajetanus hic: «Tristitia, ait, valde inimica est sanitati corporis et vite, quoniam consistit in malo contrario motui vitali. Vivificatio enim corporis a corde proficiscitur per modum pulsus. Tristitia autem in retractione spirituum consistit.»

Mystice Beda: «Qui, ait, interna Spiritus Sancti consolatione letatur, etiam bonæ actionis flore decoratur, et fructus premium præsolatur caelestium. Qui vero tristitia sævuli, que mortem operatur, angitur, pinguedinem divine charitatis in robore virtutum quas exercere videtur, habere nullatenus valet; sed quasi exsiccatissimus ossibus marcescit, quia in bonis actibus que facit, gratiam dilectionis amittit.» Sic ex bona conscientia sereni semper et læti SS. Anachoreta diu vixere, ut S. Paulus primus Eremita vixit annos centum et tredecim, S. Antonius centum et quinque, S. Romulus centum viginti, Elias centum et decem, Joannes de Tamps (quem per errorem de Tempore vocitant) trecentis sexaginta, licet verius sit eum centum et sexaginta tantum vixisse; vido *Theatreum vite humane*, in longævis. Septem Sancti dormientes a temporibus Decii usque ad Theodosium per 160 annos vixisse et dormivisse ferunt. Quin etiam nunc in monasteriis permulte virginis, Deo dicatæ, curis libere et sobrie, serene et hilares, ad nonagesimum et centesimum annum perdurant, uti notat Cardanus, lib. I *De Sanitate tuenda*, cap. XVIII, et experientia constat. Sic eadem de causa Essenos olim per plures ad centum annos perlegisse narrat Jo-

sephus, lib. II *Belli*, cap. VII. Hoc est quod ait *Ecd. cap. xxx, 23*: «Iucunditas cordis hæc est vita hominis, et thesaurus sine defectione sanctitatis; et exultatio viri est longævitas.»

23. MUNERA DE SINU IMPII ACCIPIIT, UT PERVERTAT V SEMITAS JUDICII. — Chaldeus, ut *declinet a via iudicii*; Syrus, qui munera accipit iniquus est, declinat enim viam iudicii; Septuaginta, accipientis munera iugiste in sinibus, non prosperantur via; impius autem declinat vias justitiæ (1). Quare perperam R. Salomon sic vertit et explicat: «Munera verborum et precum de sinu impii accipit Deus clanculum inter se et illum, ut iudicium, cui impius obnoxius erat, a malo ad bonum traducat.» Clarum enim est hic agi non de Deo, sed de impio, qui accipit munera, ut in gratiam ea dantis proferat sententiam, ac adversam partem quam iustum fovet causam, iniuste condemnet. *De sinu*, vel, ut Septuaginta, *de sinibus*, significat munus occulte et clanculum datum. Solent enim qui causas iniquas forent clam dare munera iudici, tum quia pudet eos auro eunre in partem sententiam; tum quia verantur ne, si res patet, ad alius principis tribunal in jus vocentur, ibique acceptorum munus et violatæ justitiæ penas luan. Ita Aben-Ezra et R. Levi.

Porro hæc quoque accipi potest tam de dante, quam de accipiente munera. De dante, *g. d.* Impius de sinu suo accipit, id est deprimit munera, ut ea clam iudici in manus det, hæcque cum in sui amorem iudicet, ut sibi causam inique contra, vel preter leges justitiæ adiudicet. Dicit hoc Salomon, ut iudices et magistratus hanc quasi notam iniustitiæ accipiant, sciantque injustam vel minus æquam causam fovere eos, qui quod jure non possunt, munusculis obtinere et expugnare satagunt. De accipiente accipim passim interpretes, *g. d.* Consiliarius vel iudex, qui de sinu dantis clam accipit munera, hic impius est, quia ea accipit cum pacto, vel certe cum periculo pervertendi semitas iudicii, id est leges, juxta quas iudicandum est. Etius jurissconsultus apud Aleiandrum leges «vias» appellat «regias et imperatorias, » ac illico subijcit: «Ab his quidem iudices vi aut pretio declinant alias vias, vel potius diverticula extriverant.» Hæc sunt, inquit, Aleiandrus, corruptæ et adulteratæ legum interpretationes, quas dum alii, atque alii deinceps secuti sunt, pro vis tritis, hoc est pro legibus, haberi ceperunt. Sic videmus hodie avaros, sed subiles advocatos toto subtilitatis jura dividere, ac leges interpretari, imo distorquere et evirere, ut nihil penes sit tam iniquum et contra leges, quod non æquum et legitimum conforme in speciem efficiant.

Docet hic Salomon magnam esse vim munusculi, sed occultam, que fallat etiam homines

(1) Rosenmüllerus, munus et sinu porrectum ab eo, qui male viae cause patrocinium quarrit, improbus patrone aut iudex accipit. &c.

aequos et facti alias tenaces; tacite enim affectum illa accipientis eliciunt, eunusque danti devincunt. Quis enim amatam se, imo munera dantem, non redamat? Quis vero tam durae frontis, ut danti se adversarium ostendat, imo eum condemnet? Quod os sustineat allatrare pascentem se? Quocirca, ut ait B. Gregorius Nazianzenus in *Distichis*: «Auro loquente, iners est omnis oratio; persuadet enim illud, etiamsi nullam vocem edat. Auro capiuntur homines ut laqueis aves. Aurum permovet mentes, multumque ad loquendum excitat.» Idem, *orat.* 24: «Aurum, ait, est oculus tyrannus (quia auri cupidus vim affert, eosque quasi tyrannide opprimit, ait ibidem Elias Cretensis), per quem nunc multa sursum deorsumque velut in talorum ludo jactantur.» Idem, in *carm. De Vita sua*, citans disputationem Zorobabelis et saccorum de fortissimo: «Forte vinum, fortis rex, fortes mulieres, sed fortissima veritas.» Illi *Esdrae* in, hisce omnibus fortius ait esse aurum. Sic enim canit:

Vinum asserebat quispiam omnia vincere;
At feminam alter; tertius palmas dabat vero;
Ditissimæ aut ego robur quam maximum
Auro, arbitrata cuncta quid verit suo.

Præclare B. Petrus Damianus, lib. II, *epist.* 2, quæ ordine est 23: «Fili, ait, Samuelis nullum aliud crimen habuisse legitur, nisi quia munera dilexerunt; et quia paternæ munditiæ non sequébantur exemplum, inreperabiliter amiserunt plebis Israeliticæ principatum. Et notandum, quia eum de illis Scriptura dicit: Declinaverunt nisi avaritiam, acceperunt munera, profutius intulit: Pervertent iudicium. Vicium quippe est, atque contiguum, ut post munus acceptum pervertatur etiam corrupto censore iudicium.» Et nonnullis interjectis: «Accepit, inquit, muneribus, si contra datorem quid agere volumus; mox in ore nostro verba mollescent, locutionis acumen obtunditur, lingua quadam pudoris erubescencia præpeditur. Mens quippe percepti muneris conscientia debilitat iudiciali censure vigorem, reprimat eloquentiæ libertatem. Nam, etsi iudici et rectifundo funditus non admittit, iudicandi tamen auctoritas enervat.»

Quocirca Romani, lege 12 tabularum, iudicem accipientem munera morte mulcabant. Hebraeis vero Moses, imo Deus per Moysen severe munerationem interdixit, *Exod.* xxiii, 8: «Nec accipies, ait, munera, quæ etiam excecant prudentes, et subvertunt verba iustorum.» *Deut.* xxvii, 25, ultima, ideoque gravissima maledictio hæc exstat: «Maledictus qui accipit munera, ut pervertat animam sanguinis innocentis. Et dixit omnis populus: Amen.» Quocirca Isaias graviter Iudeos incensans, cap. i, 23: «Principes tui, inquit, infideles, socii furum; omnes diligunt munera, sequuntur retributiones.» Ex adverso miræ extollit salutarem munera, cap. xxxiii, 15: «Qui am-

bulat, ait, in injustitiis, et loquitur veritatem, qui projicit avaritiam ex calumnia, et excutit manus suas ab omni munere, etc., iste in excelsis habitabit; munimenta saxorum sublimitas ejus.» Et Psalles, *Psalm.* xiv, 1, quærens: «Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?» respondit inter alia: «Qui iurat proximo suo, et non decipit; qui pecuniam suam non dedit ad usuram, et munera super innocentem non accepit.» Quocirca gloriatur Samuel se omnia munera refutasse, I *Reg.* xii, 3; et Paulus, *Act.* xx, 33.

Quin et Cicero, lib. I, *epist. ad Q. Fratrem*, qui magistratum in Asia gerebat, ei hoc insigne dat monitum: «Hæc opinio sit, non modo is qui aliquid acceperint, sed etiam is qui dederint, te inimicum, si id cognoveris, futurum; neque vero quisquam dabit, cum erit hoc perspectum, nihil per eos, qui simulat se apud te multum posse, abs te solere impetrari.» Porro addunt Septuaginta dicentes: «Accipientis munera injuste in sinibus, non prosperatur via; quia, ut ait Job, cap. xv, 34: «Ignis devorabit tabernacula eorum qui munera libenter accipiunt, et ignis scilicet iræ et vindictæ Dei, qui non raro igne corporali consumit opes ex muneribus aliisque modis inique partas.»

24. IN FACIE PRUDENTIS LUCET SAPIENTIA: OCELLI STULTORUM IN FINIBUS TERRE. — *Primo*, sensus planus et genuinus est hic, q. d. In facie prudentis ac præsertim in oculis oculis gravibus, modestis, claris, et ad omnem honestatem virtutemque compositis, elucet interior mentis ejus sapientia et virtus; vice versa, in facie et oculis stultorum emicat cordis eorum stultitia et discordia, quia illorum oculi sunt leves, vagi, mobiles, instabiles, ut instar rotæ gyrent usque ad finem terre circumspiciendam. Unde Valabius verit, *ipse vultus prudentis præ se fert sapientiam; oculi autem stultorum fines terra pervagantur.*

Ratio est, quia prudentior cor et mens est gravis, stabilis et composita, quæ proinde vultum et oculos ad honestatem et gravitatem componit: mens vero stultorum est levis et vaga, ac proinde leves et vagos efficit oculos, juxta illud: «Præcordia fatui quasi rotæ carræ; et quasi axis versatilibus cogitatus illius,» *Eclii.* xxxiii, 3. Mens enim per corpus et faciem pellucet, sicut fax per lateranem, et sol per vitrum emicat et traucet, juxta illud Pacati citatum vers. 22: «In speculo frontium imago exstat animorum.» Et illud S. Bernardi, *De Modo bene vivendi*, cap. lxx: «Facies hominis speculum est cordis.» Et Cicero, lib. III *De Orat.*: «Omnis motus animi, ait, suum quemdam a natura habet varium, et sonum, et gestum; animi imago vultus est.» Et S. Augustinus: «Vultus severus custos est disciplinae atque probitatis; licet si absit, veluti fax levitatis vento exposita restinguitur.» Animæ enim officina est corpus, ac præsertim vultus. Igitur sicul artifex in officina, v. g. figulus in sua figulina et luto,

vers. 24.
Prima
proposita

Vultus
speculum
animi
donna.

pingit et efformat suæ mentis conceptus et formans: sic et mens suam sapientiam vel insipientiam, virtutem vel vitium pingit et efformat in corpore, ac præsertim in vultu ejusque gestibus et motibus. Adde ingenii acumen et iudicii maturitatem sæpe ex physiognomia vultus et oculorum agnoscitur. Unde Septuaginta vertunt, *vultus intelligens viri sapientis; oculi autem imprudentis ad extremam terram.* Hinc Aristoteles in *Physiognomicis*, cap. vi: «Ingeniosi signa sunt, ait, caro humidor et mollior, non boni habitus, neque valde pinguis; quæ circa humeros et collum macriora, et quæ circa faciem, etc.; corpus album mixto rubore, et purum; cutis tenuis, pili non valde duri, nec valde nigri; oculus charopus, humidus: «charopus, id est ceruleus, qualis est color maris et cæli, aut fulvus, qualis est aquilæ et leonum: Latini ravum vocant. Vide dicta *Eclii.* cap. xix, 27. Ita Boda, Lyranus, Cajetanus, Baynus, Jansenius et alii passim. Audi Lyranum causam dantem: «In facie prudentis lucet sapientia, ait, per maturitatem et honestatem; quia dispositio cordis magis apparet in facie, in qua sunt omnes sensus, quam in partibus aliis.» Unde Boda exemplum, imo exemplar omnium dans Christum: «In facie, ait, Domini Salvatoris lucebat sapientia divinitatis: quam in carne apparentem, virtutum et doctrine testimonium demonstrat. Verum oculi Judæorum non credentium, terrenis potius desideris persciscendis, quam salutaribus ejus monitis intendebant.»

Secundo, Chaldaeus vertit, *vultus prudentis hilaris in sapientia; et oculi stultorum in profundis terre.* q. d. Facies et oculi prudentum, ut caelum serenam, ad quod contendunt, inlari et intueri videantur: quia læta interior, quam affert sanctitas mentis, traucet, et effundit sese in faciem et oculos: at vero facies et oculi stultorum, id est imprudentium et impiorum, ex pavore malæ conscientie abjecti sunt, tristes et depressi in terram, ut ipsa profunda imarque terre penetrare et prospicere velle videantur, ac quasi aspiciere loqucum in profundo gehennæ sibi paratum. Effugies ergo vultus sapientis est, ut præ se ferat comitatem cum gravitate, et hilaritatem cum severitate mixtam, ut scilicet sit severe hilaris, et hilariter severus. Talis fuit vultus Essenorum, Aselearum, S. Antonii, S. Athanasii, S. Basilii, ejus insuper hæc fuit imago, æque ac vox: «Pallor et macies decent meachum.» Vere Plutarchus in *Moral.*: «Sicut fontis, ait, non deest humor semper ex eo scutens, sic probo viro semper adest gaudium, etiamsi res externa mutantur.»

Tertio, Hebræa habent, *cum facie, vel coram facie, intelligens sapientia, q. d.* Sapiens semper præ oculis habet sapientiam, illam juxta intuetur, juxta illius dictamen et nutum omnia agit et operatur; unde Syrus verit, *facies prudentis intuetur sapientiam*: at vero oculi stulti in extremo

terra, q. d. Sapiens et sanctus spectat bona et premia cælestia, quæ sapientia illi proponit; a vero stultus et impius spectat bona terrena, puta opes, honores, delicias, quæ stultitia concupiscentiæ illi suggerit et representat. Spectat ergo finis terra, scilicet limites agrorum et fundorum suorum, ut eos propaget et dilatat, imo subinde totius terræ fines totiusque orbis dominium spectat et ambit, uti fecere Alexander, Cyrus, Pompeius, Julius Cæsar aliique Romani.

Quarto, R. Salomon, Clarius et alii, q. d. Sapiens amicus, vicinus et familiaris est sapientiæ; at vero stultus tam longe abest a sapientia, ac si oculos haberet in finibus terræ, longissime scilicet positos et distissos a sapientia. Huc accedit Aben-Ezra: «Sapientia, ait, coram prudente est: stultus oculis discerit, ut sapientiam in extremis orbis finibus investiget, cum alios regionum suarum dementes sibi similes arbitretur; ideoque merorem matri infert, cum in longinquas regiones transferre se velit.» El R. Levi: «Prudens, ait, facile sibi obvias sapientiæ rationes reperit, cum ex universis quæ existunt, excutit ad sapientiam admirabilem comparandam; cum etiam ob eam quæ pollet sapientiam, superiora intelligat. E contra demens cum sapientiæ studio vacat, oculos in finibus terre intentos habebit, retus illam ibidem solum reperiri; quomodo totum se inertia dedit.» Et Valabius, *prudenti, ait, semper præsto est sapientia; at stultus eam toto corde querit, nec invenit* (1). Hinc affinis est gnomo Ecclesiastæ ii, 14: «Sapientis oculi in capite ejus, stultus in tenebris ambulat,» q. d. Sapiens oculis in capite erexit omni præcedente circumspicit et clare hustrat, inde in luce ambulat: at stultus imprudens cæco errore rapitur, quæ eum pedes, id est affectus et concupiscentiæ, ducunt. Quare oculos non in capite, sed in talis habere videtur. Uade

Mystice S. Gregorius, XVII *Moral.* cap. v, docet iustum considerare vias, id est leges Dei, quas in suo capite, puta Christo, intuetur; impium vero spectare vias suas, id est ductus suæ concupiscentiæ: «Via namque elati, ait, superbia; via raptoris, avaritiæ; via est lubrici, concupiscentia carnalis. In viis ergo suis iniquis quisque oculos deprimit, quia solis vitius, ut per hæc animo satisfaciatur, intendit. Unde per Salomonem dicitur: Oculi stultorum in finibus terræ; quia hoc solum tota cordis intentione concipiunt, per quod ad finem terreni considerationis obtutum in quodam vero sua considerationis obtutum in terram peccator figeret, si ad sanæ sui Redemptoris illicera mentis oculos levaret. Unde per Sa-

(1) Ita et recentiores, cum seu coram facie intelligentis est sapientia, id est, eidem perpetuo ante oculis hoversatur, eique præsto adest. Stultus autem perinde est, quod ad sapientiam attinget assequendam, ac si oculos haberet in ultimis terræ finibus remotissima est ab eo sapientia, difficillima ei videtur, et procul est posita.

Salomonem rursus dicitur : Oculi sapientis in capite manū; quia videlicet sapiens quisque illum tota intentione considerat, cujus se membrum esse per fidem pensat. »

Rursus mystica facies sapientis est mira mentis ejus species et decer, in qua resplendet sapientiam et virtutis fulgor ac majestas, ut si cam fieret intueri, radios quosdam divinitatis in ea coneremus, adeo ut Seneca qui sapientiam et virtutem naturalem duntaxat, non supernaturalem gratie agnovit, scribat *epist. 113* : « Si nobis boni viri animam liceret inspicere, o quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnificentia placidoque fulgentem videremus ! hinc justitia, illinc fortitudo, hinc temperantia prudentiaque lucentibus. Præter has frugalitas, et continentia, et tolerantia, et libertas comitatusque, (quis credat ?) in homine rarum humanitatis bonum, splendorem illi suum affunderent; tum providentia, tum elegantia, et ex istis magnanimitas eminentissima, quantum dñi boni, decoris illi, quantum ponderis gravitatisque adderent ! quanta esset cum gratia auctoritas ! Nemo illam amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiore fulgentioreque quam cerni inter humana consuevit, nonne velut numinis occursum obstupefactus resistat, et, ut fas sit vidisse, tacitus precetur ? » Atque mox ista subjicit : « Tum evocante ipsa vultus benignitate, productus adoret ac supplicet, et diu contemplatus multum exstantem, supraque mensuram solitorum inter nos aspici, elatum, oculis mitti quidem, sed nihilominus virido igni flagrantibus; tunc demum illam Virgilio nostri vocem verens atque attonitus emittat :

O quam te memorem, virgo ! namque hæc tibi vultus Mortalis, nec vox hominum sonat. Sis felix, nostrumque leves quæcumque laborem.

aderit levabitque, si eam colere voluerimus. Conditur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argenteoque suspensio, nec in thesauro sipe infusa, sed pia et recta voluntate. Nemo, inquam, non amore ejus arderet, si nobis illam videre contingeret. »

Denique hinc gnome affinis est illa *Ecclesiastes* cap. vii, vers. 4 : « Sapientia hominis luget in vultu ejus, et potentissimum faciem illius commutabit. » Ubi rursus hæc de re dicam.

23. IRA PATRIS FILIUS STULTUS (Septuaginta, *ἄπειρος*, id est imprudens), ET DOLOR MATRIS QUÆ GENUIT EUM. — Hebraice, « amaritudo generitricis suæ; Theodotion, *αμαρτία*, id est exacerbatio; Aquila et Symmachus, *αμαρτία*, id est exacerbans matrem suam; Chaldaeus, *filius stultus exacerbans matrem suam*, et exacerbat matrem suam. Sensus est, g. d. Filius insipiens, dissolutus, inobediens, perversus provocat patrem ad iram, matrem ad amaritudinem et dolorem, tum quia illorum monita et institutionem respuit; tum quia eis sua prava et

infami vita dedecus et probrum conciliat; tum quia eorum labores et opes comessando et luxuriando abigit; tum quia rebellis eis minas verborum, et subinde verberum, adeoque necis, intonat et molitur. An non ergo irascatur illi, in eumque non ut filium, sed ut hostem savienter pater, indoleat et ingenitico imo ex corde mater? Patres enim, quia virtutes, ob noxam filiorum magis corripit ira quam moror : matres vero, quia feminas, molles et tenere amantes filios, magis corripit moror, quam ira. Qui enim irascantur filio uteri sui, quem tantis doloribus pepererunt, tot molestiis aluerunt, tot laboribus in ætatem pubescentem exerunt? Dicit hoc Salomon, tum ut filios absterreat a privitate, ne patri iram, matri dolorem inferant; tum ut parentes adhortetur ad severam filiorum a teneris institutionem et castigationem, ne, si indulgentius eis frena laxent, postea pravos et rebelles cum suo damno, ira et dolore sentiant. Quocirca solet Deus hanc parentum indulgentiam filiorum rebellionem castigare, et castigando purgare, ut in quo peccaverunt, in eodem puniantur juxta legem talionis. Vide dicta cap. x, vers. 1, ubi eadem gnome inculcatur. Sic Cham, nudans virginitatem Noe patris sui, ejus iram et maledictionem sibi accivit : « Maledictus, ait, Chanaan (filius Cham), servus servorum erit fratribus suis, » *Genes. ix, 25*. Sic Esau, duccendo alioquin alienigenas, offendit Isaac et Rebecca matres suorum, *Genes. xxxv, 33*. Sic Simon et Levi, occidendo Sichimitas in ultionem stupri Dine sorori suæ illati, natus die runt a patre Jacob : « Maledictus furor eorum, dividam eos in Jacob, et dispergam eos in Israel. » Sic Absalom, occidendo Amnon fratrem suum, incurrit indignationem Davidis patris sui, factusque est exsul et profugus. Sic Augustinus sua heresi et concubinita fuit mater Monice matris suæ, sicut ipse narrat lib. V *Confess.*

Symbolice R. Salomon : Filius stultus, ait, fuit Jeroboam qui, Deo infensus, ejus iram in se totumque Israel emovit; idem matri suæ, puta Synagoge, doloris acerbitatem intulit, quam in idololatriam vitulorum aureorum, indeque in omnia mala protraxit.

26. NON EST BONUM DAMNUM INIRE JUSTO, NEC VERUM PERCUTERE PRINCIPEM (Symmachus, *magnificum*) QUI RECTA JUDICAT. — Hebraice, nec percutere principes ob rectitudinem vel æqualem; Septuaginta, *neque sanctum insulari principibus justis*; Chaldaeus et Syrus, *maleitare justum non est bonum, neque percutere justos qui dicunt recta*; Aquila, *super, id est propter, rectitudinem*. Præterea, Cajetanus sic exponit, g. d. Quamvis non sit bonum damnum inferre justo et inno-

(1) *Etiam* id est, inter alia que nunquam bene et laudabiliter sunt, est et hoc, multo imponere justo non est bonum : percutere ingeniosos, seu ultra rectitudinem est, id est, recti et æqui transgredierit, injustum est.

centi, tamen pejus est percutere lingua vel manu, id est carperre vel verberare principem vel judicem, qui justum et innocentem in se, sed per allegata et testes probatum nocentem et reum, condemnavit; ut significet privatis non esse fas judicem sententias judicis, et calumniari, juxta illud Maximi, serm. 5 *æ Epicteto* : « Ut justa bilanx nec a vera bilance corrigatur, nec a falsa examinatur : sic etiam judex justus nec a justis examinari, nec ab injustis argui debet. »

Secundo, Baynus hebræum *צדק*, id est etiam, referens ad accipientem munera, vers. 23, sic exponit : Munus accipere a sinu, ad judicium pertulendum, malum est; etiam justum condemnare sine munere malum est, g. d. Bis peccant judices, qui munera accipiunt : primo, quod munera accipiunt; secundo, quod innocentem condemnant.

Tertio, gravius et concinnius Jansenius : Significat, inquit, hæc sententia duo mala plerisque contra justitiam admittit, dum et primum justo injuste nocent, damnant ei in bonis aut corpore inferentes; et deinde principibus et iudicibus, qui contra eos in defensionem justitiam sententiam protulerunt, molesti sunt, lingua eos aut etiam manu insectantes et percutientes. Dicit hoc Salomon, ait R. Levi, quia impiis omnis justus, qui recte agit, improbus videtur : impii enim se solos sibi que similes probos æstimant, dissimiles vero sibi censent improbos; quare eos ut improbos sibi que adversos affligit et persequuntur.

Quarto, profundius noster Sgalar per justum accipientem judicem, sic exponit, g. d. Qui judicem æquissimum a principe nuncupatum ac profectum violat, perinde facit, ac si principem ipsum, cujus ille personam sustinet, læderet ac violaret : sic enim fert communis hominum consensus, injurias inferioribus magistratibus illatas ad principem quodam modo spectare. Qua de causa magistratus occidere aut percutere per legem I ad legem Juliam in ff. crimen est majestatis læsæ; atque pari pena illud quod in personam principis admittitur, puniendum censuerunt Cæsares.

Quinto, hebraice est una sententia, que sic ad verbum sonat : Non est bonum maleitare vel affligere justum, ad affligendum principes super rectitudine. Ubi et etiam notat hæc sententiam præcedenti, uti docet Aben-Ezra, g. d. Si ut non est bonum offendere parentes, sic etiam non est bonum, sed perversum offendere viros justos : hi enim sunt instar parentum, quia verbo et exemplo justitiam propagant, et multos justos sibi similes in spiritu progenerant; nec principes : hi enim sunt parentes republicæ et patres patriæ, ac ut tales a civibus honorandi sunt. Quocirca Deus injurias justorum et principum æque vindicat ac parentum. In hæc expositione repetendum est in posteriore hemistichio ex prioribus non est bonum, ut ait bimembris sententia. Unde Pagninus verbi, etiam condemnare justum non est bonum, percu-

tere principem propter rectitudinem non est bonum.

Porro si quis non est bonum repetere nolit, sed simpliciter ex hebræo accipiat sententiam ut unam, sicut sonat, dicit quod prior pars vel subservit posteriori, vel per eam explicatur, ut justus antonomastice vocetur princeps, qui est preses, tutor, custos et vindex justitia, g. d. Non est bonum, id est, res mala, imo pessima (est enim misis, quia parum dicitur, et plus significatur), ideoque gravem Dei iram ultionemque provocans, est affligere justum antonomastice, hoc est, percutere principem vel magistratum, qui justitia est tutor et vindex, ac persona sua illam in republica repræsentat; unde et a vulgo vocatur justitia. Aut certe per justum accipiat regem vel summum magistratum, qui summus est justitia preses; per principes accipiat iudices et rectores regi subiectos et subordinatos, g. d. Qui affligit regem, vel ejus principes percutit, hic pessime facit, quia affligit et percutit totam republicam : hæc enim a regibus et principibus, veluti a suis basibus et columnis, pendet et sustentatur. Hisce enim justitiæ presidibus sublatis, auferitur justitia ex republica, ac subintrat vis, rapina, seditio, cædes, omnisque injuria, quibus tota republica confunditur, pessumdat, everitur.

Quocirca hæc sententia optime congruit Christo et Apostolis, g. d. Pessime facit, qui Christum justum et Sanctum sanctorum affligit; Christum autem affligit, qui ejus principes, puta Apostolos et rectores Ecclesie, qui pro vera fide et justitia propaganda laborant, affligit, percutit, occidit, uti fecere Judæi et Gentiles. Ita Bæda : « Hæc gnome, inquit, et de ipso principe ac judice scædolorum, qui pro nostra salute percuti voluit, accipi potest; et de omnibus generaliter Ecclesie rectoribus, qui vel facultatibus nudati ab impiis, vel ipsa æterna sunt morte consumuntur. »

Accedit anonymus in *Cætera Grecorum* : « Qui æquum et justum justo admittit, inquit, ac justis impulos, cum recte aliqui nocerent, a plana et cæta virtutum semita abduci, opus facit minime bonum. Nam cum justus illos veluti peculum obtineret, facturam eorum facere compellitur; qui autem principibus, tametsi justis, insidias struit, rem tentat minime tutam, imo vero magnis periculis expositam. Principes autem eos hic vocat, qui in Christo et per Christum regnant. »

Omnes hi sensus probabiles et appositi sunt, tertius est cæteris simplicior, quartus profundior, quintus hebræo conformior.

27. QUI MODERATUR SERMONES SCIOS, DOCTUS ET (et hic significat id est, ut patet ex hebræo) PUDENS EST : ET PRETIOSUS SPIRITUS VIR FRIGIDUS. — Hebraice, *prohibit vel continet eloquia sua, qui scit scientiam, pretiosus spiritu vir intelligentia*. Pro pretiosus hebraice est *קדוש* iekar, pro quo Vatablus et alii legunt *קדוש* iekar, id est, et frigidus spiritu vir intelligentia; frigidus spiritu est, qui non calet ira

vel fervore loquendi, sed moderatas et tacitus novit cohibere affectus et prurium loquendi, atque, ut ait R. Salomon, parvus est sermo. Unde Chaldeus veritatis, et qui humilis est spiritu (humilis enim parce spirat, et parva sperat, cum superbus tumide spirat et ad magna aspiret), vir intelligens est; Septuaginta, qui parat verbum promere durum, ἐπιπόρευον id est, peritus vel prudens est (Aquila, sciens); παρρησιας id est longanimitatis, sive patiens, autem vir prudens; Syrus, qui prohibet verba sua, nescit scientiam; longanimitas et patiens sapiens est. Doctus, sciens, eruditus a Salomone vocatur sapiens et prudens; ac doctrina, scientia, eruditio vocatur ipsa prudentia et virtus: hæc enim est præctica scientia Sanctorum, uti jam sapius monui.

Idem Salomon commendat moderationem lingue et paritatem sermonum; hæc enim difficilis est, nec nisi a magna prudentia et virtute efficitur. Sapiens ergo est, qui novit moderari sermones suos, ita ut nec plus, nec minus loquatur quam deceat, nec quovis tempore aut loco id quod scit vel cogitat, effutiat; sed, ut habent Hebræa, confinet apud se eloquia sua, tacenda retinens, et tempore opportuno que dicenda sunt servans, eaque debito cum moderamine profertur.

Quæritur, quis hic vocetur « pretiosus spiritus », vel, ut Hebræice est, *pretiositas spiritus*, id est *pretiosus spiritus*; Tigarina, *nobilis spiritus*?

Primo, Aben-Ezra per spiritum accipit doctrinam, per pretiosum rarum, q. d. Taciturni doctrina pretiosa est et rara, ut e contra vecors universa que solet, effundit.

Secundo, R. Levi per spiritum accipit sermonem, q. d. Prudens suos sermones pretiosos, id est raros, esse vult, non ex fastu, sed ex prudentia. Sermo enim spiritu isto formatur, quem crebro respirando ducimus.

Tertio, Baynus: *Pretiosus spiritus*, inquit, hoc est, præditus rara quadam mentis intelligentia, contemplatione et meditatione solitaria magis gaudet, quam cum aliis conserere.

Quarto, alii per spiritum accipiunt impetum loquendi, iuxta illud Elin tumentis ad loquendum: « Coarctat me spiritus uteri mei. In venier meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas novas dirumpit. » Job xxxi, 18. *Pretiosus spiritus* ergo est, qui impetum loquendi cohibet, qui verba sua rara et cara habet; quæ enim rara sunt, hæc et pretiosa sunt. Porro hæc raritas et paritas sermonum requiritur primo, ut non nisi necessitate vel magna utilitate adactus loquatur; secundo, ut, dum loquatur, paucis verbis rem totam enuntiet et comprehendat; tertio, ut ea prius mente exacte libet, præmeditetur et pondèret.

Quinto, Lyranus: Vir, inquit, pretiosus spiritus, id est anime, qui scilicet animam suam in pretio habet, esteruditus in scientia et moribus, quia in his pretiositas anime consistit. Rursum spiritus

sæpe amorem, fervorem, zelum, et præcæcat, uti dixi cap. xvi, vers. 2; sic *pretiosus spiritus* est, qui insigni pollet charitate et zelo.

Sexto, alii per spiritum accipiunt secretum, sive intentionem et fundum cordis; spiritus enim est intimum anime penetrat et secretum, q. d. Qui pretiosus, id est rarus et parvus est, ut secreta et fundum cordis pandat, hic est prudens.

Septimo, Cajetanus sic ex Hebræo explicat totum hunc versum: Quanto quis majori præ reliquis viget scientia, tanto magis ponderat eloquia sua, et multa considerando retinet apud se dicta sua, aspirans ad meliora. « Et pretiosus spiritus vir intelligentia; » hoc est, vir quoque vigens intellectus acumine in magno habetur pretio, non pecunie, sed spiritus; pretio, inquam, spirituali, cui incomparabiles sunt divitiæ omnes.

Octavo, physice et plane duplex in homine est spiritus; uterque necessarius ad loquendum, imo opifex vocis et sermonis. Prior spiritualis, qui est ipse animus ejusque conceptus, sensa et desideria, quæ ipsum exstimulant, et ea voce proloquatur, q. d. Qui animi sui sensa et desideria in pretio habet, ut ea non temere loquendo effundat, sed sibi secreta quasi pretiosa, id est rara et cara servet, hic est vir eruditus, id est prudens et sapiens. Posterior spiritus est corporalis, puta ipse halius sive anhelitus quo respiramus; hic enim aliusus ad dentes, palatum, linguam et guttur, efficit vocem et sermonem, q. d. Qui pretiosum habet spiritum et halitum, quo sensus efformat voces et sermones, ut illi dominari, illum regere, illum velit rem pretiosam sibi servare, et raro per sermonem foras emittere queat, hic est « vir eruditus, » id est sapiens; quo significat vocem et sermonem nobis tanto pretio, et tante curæ esse debere, quanti est ipse anhelitus, quo efformatur, et ex quo pendet vita hominis. Respiratio enim vitam causat: « Sic et vita et mors in manu lingue, » cap. xvii, vers. 21.

Hunc esse sensum patet ex hemistichio precedenti. Nam qui moderatur sermones suos, doctus et prudens est, explicat id quod parabole et eleganter subnectitur: « Et pretiosus spiritus vir eruditus. » Igitur « pretiosus spiritus » est is qui moderatur sermones suos. Secundo, quia simili phrasæ et sensu dicitur cap. xxxi, vers. 11: « Totum spiritum suum profert stultus, sapiens differt et servat in posterum. » Et cap. i, vers. 23: « En proferam vobis spiritum meum, et ostendam vobis verba mea. » Igitur « pretiosus spiritus » est, qui novit spiritum cohibere, ut inibi versus dixi, ne in verba temerarius erumpat, quibus se sua sensa ostendat, ne quidquid in animo habet, depromat evulsetque, sed ori et verbis pretium et pondus ponit, puta ejus pretiosus, id est rari et maturi, sunt sermones, quique verborum est parvus.

Hujus ergo spiritus vocatur pretiosus, primo, quia magni est valoris et pretii; secundo, quia no-

hilis, ut verit Vatibus; tertio, quia rarus; quarto, quia carus; quinto, quia estimationem et pondus dat verbis et actibus. Sic Prov. xxv, 17, pro eo quod Noster vertit: « Subtrahere pedem tuum de domo proximi, ne quando satiatus oderit te; » Hebræice est, *pretiosus fac pedem tuum a domo proximi tui*, hoc est, rarius adeas proximum, ne ei villescas et desinas esse in pretio. Et Isaiæ xiii, 12: « Pretiosior, » id est rarior, « erit vir auro, » quia pene omnes occiduntur. Pretiosus ergo sæpe in Scriptura idem est quod rarus; omne scilicet rarum, curam et pretiosum est. Hinc I Reg. iii, vers. 4, dicitur: « Sermo Domini erat pretiosus in diebus illis, » id est, nulla aut certe rara Deus tunc oracula edebat. Psalm. cxv, 5: « Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus, » id est, difficillime ac perituro evenit ut servos suos Deus hostium inmanitate necari permittat, iuxta illud Psalm. lxxi, vers. 14: « Honorabile nomen eorum coram illo. » Ubi S. Hieronymus vertit ex Hebræo, *pretiosus sanguis illorum coram oculis ejus*, id est, non facile illorum sanguinem profundi patietur.

Vir igitur eruditus, id est sapiens, est pretiosus, id est parcellissimus in verbis. Contra vero dicitur de stulto, Prov. cap. xxv, 28: « Sicut urbs patens, et absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum. » Mora itaque et tarditate verba pensanda sunt, excutienda, atque ad rationis obrussam examinanda, clave scilicet rationis dumtaxat aperiendum est. Sapienter enim ait S. Chrysostomus in Psalm. l: « Os nostrum perpetuo custodiamus, rationem ei tanquam clavem adhibentes. » Vide dicta Jacobi i, 19.

Huc facit dictum Anacharsis qui, interrogatus quid in homine esset optimum, et quid pessimum, respondit: Lingua; sentiens linguam summi esse momenti et pretii: si enim recte gubernetur, summe est utilitatis; si secus, est pestilentissima. Ita Laertius, lib. I, cap. ix. Hinc et Bias Amasidiæ Egyptiorum regi jubenti ut sibi quod in victima quam ad illum miserat, erat optimum, et pessimum, remitteret; linguam resectam remisit, innuens linguam esse rem uti optimam et pretiosissimam, si illa moderate utaris: sic pessimum, si illa abutaris. Ita Plutarchus, tract. De Loquacitate.

Porro eandem sensum habet, quod alii legentes in Hebræo וְקִי עֵקֶר « runt, et frigidus spiritus est vir prudentia. » Frigidus enim « spiritus » est, qui non prurit ad loquendum; sed ad hoc remissus, lentus et moderatus est, quales aptissimi sunt ad gubernandum: qui enim fervent et prurunt ad loquendum, omniaque quæ præter leges sunt culpæ, carpere et ad vivum rescacere volunt, hi multos offendunt et parum proficiunt; qui vero prudenter multa dissimulant, ac frigidum in mandando, reprehendendo, monendo hi sua modestia et moderatione subditorum ani-

mos sibi conciliant, ac ab eis impetrant quod volunt; sed hi pretiosius sunt, id est pauci et rari. Scitum est illud: « Princeps omnia viderat, multa dissimulat, pauca castigat. » Frigidus spiritus erat Philippus II, Hispaniarum rex, qui proinde prudentis in regendo principis nomen obtinuit. Ad hoc ut quis perveniat, oportet ut mortificet passionem, domet iram, frenet superbiam, affectibus omnibus dominetur, itaque animi moderationem, lenitatem et patientiam induat, ut videatur phlegmaticus, non cholericus. Hinc Chaldeus *frigidus spiritu* interpretatur humilem et modestum spiritu: humiles enim modeste in loquendo spirant, verbaque submissa expirant; superbi vero buccas inflant, verbaque inflata tumido ore efflant. Unde S. Chrysostomus, hom. 14 in Gen., humiles comparat urinarios, qui continentes anhelitus in profundum maris se demittunt, ut ibi margaritas et thesauros colligant. Simili enim modo humilis, continens suum spiritum, in profunda Dei se demergit, ibique pretiosos gratiarum thesauros colligit.

Denique noster Salazar Hebræum וְקִי עֵקֶר vertit, *contignatus spiritus*; derivatur enim a קָרָה *kora*, id est signum, et קָרָה *kara*, id est conigare; unde קָרָה *Keret* est civitas, quæ multis domorum contignationibus constat et coalescit. Vertit ergo, *contignati autem spiritus vir prudens*, id est, ut Septuaginta, *patiens et longanimitas*, qui scilicet ad proba, dicitur, calumnias et injurias tacet, nec ducit, sed leniter respondet, est *vir prudens*. Is enim vere longanimitas atque patientis nomen usurpare poterit, cujus spiritus animusque contignatus, et quasi immissis trabibus compactus est. Hinc S. Chrysostomus, hom. De Patientia, « patientiam validissimam totius ædificii trabem » appellat, « cui reliqua tecti moles incumbit. » Ad hæc spiritus contignati virum appellare licet eum qui spiritum suum per mortificationem internam ligno crucis affixit, et concupiscentias suas clavibus trabalibus trajecit. Hic sensus ingeniosus et pius est; utinam eque genium et solidus! Nam Hebræum וְקִי עֵקֶר nusquam contignatus significat; unde nec ullus interpretum sic vertit.

NEC STULTUS QUOQUE, SI TACUERIT, SAPIENS REPUTABITUR: ET SI COMPRESSERIT (Hebræice, obtinens; Aquila et Theodotus, obstruens; Vatablus, imperans) LABIA SUA, INTELLIGENS. — *Tæ quoque*, inquit Aben-Ezra, pertinet ad majorem amplificationem laudum illius qui sermone sit parvus, adeo ut affert stultus, qui silentio dat operam, sapiens habeatur. Arabicus, et qui non habet intellectum, cum postulatibus de sapientia, id reputabitur illi sapientia. Qui efficit seipsum silentem, reputabitur ingeniosus. Dat hic Sapiens consilium insipienti, nihilum ut sileat; sic enim non insipiens, sed sapiens reputabitur. Ratio a priori est, tum quia silentio tegit suam insipientiam, tum quia silentium index est animi sapientis. Unde Solon cuidam dicenti illum ideo non loqui, quia insanus

Soltes
silius,
sapientia
videtur.
Quæ?

esset : « Nullus, inquit, stultus tacere potest ; » tum quia, ut ait R. Levi, silentium docet sapientiam : retrahit enim animum ab ore ad cor, ut cogitet quid prudenter agere et loqui debeat. Stultus ergo silens videtur quasi statua sapientia vel nummis alienius, que non loquitur, sed tamen ab omnibus honoratur, quia sapientiam vel nomen representat. Sic enim stultus sua taciturna gravitate representat sapientem.

Septuaginta in *Catena Græc.* vertunt, *amens sapientiam* (vel *sapientem*) *interrogans sapiens reputabitur* ; *mutum autem quis se faciens videbitur prudens esse*. Minus recte Complutenses omittunt *sapientiam*. Nam Septuaginta Romæ correcti habent, *insipienti interroganti sapientiam, sapientia reputabitur*. Et sic legit S. Justinus, *epist. ad Zenonem et Serenum*, ac Cassianus, *Collat. IV, cap. ix* : « Discernere divisiones, inquit, et lineas questionum portio intellectus est, et maxima pars intelligentiæ scire quid nescias. Propter quod dicitur : Insipienti interroganti sapientiam, sapientia reputabitur ; quia licet is qui interrogat, vim propositæ questionis ignoret, tamen quia prudenter inquiri, et intelligi quod non intelligat, hoc ipsum illi reputatur ad sapientiam, eo quod quid nesciret, prudenter agnovit. » Quare perperam apud S. Hilarium in *Psalmo cxviii*, littera H, legitur : « In Proverbiis, inquit, Salomonis scriptum invenimus : Ignorans sapientiam, sapiens interrogantibus sapientia deputatur ; » cum in antiquo libro eruditissimi Cardinalis Sireti appareat scriptum fuisse : « Inintelligenti sapientiam interroganti, sapientia deputatur. » Nam id ipsum explicans statim subdit S. Hilarius : « Quo sensu id ostendi videtur, quod qui non intelligat, et sapiens interroget, sapere credatur, » quia interrogatio hæc signum est quod velit erudiri et discernere sapientiam.

Septuaginta prius hemistichium de suo addunt, ut significant duobus modis insipientem sibi sueque lamæ consulere posse, ut habeatur sapiens :

primo, si sapiens interroget ; *secundo*, si faciat sapiens enim interrogatio indicium est animi sapientis, ac simul a sapiente sapiens elicit responsum, quo discit quid ipse in simili questione sapienter respondere et loqui debeat. Hoc maxima docet juvenes : horum enim est interrogare senes, ut ab eis hauriant sapientiam. Sic Christus duodennis in templo a matre inventus est in medio doctorum, interrogans et audiens illos, *Lucæ II, 46*. Salomon hanc gnomen hausit a *Job cap. xiii, vers. 5* : « Utinam taceretis, ut putaremini esse sapientes ! » A Salomone eandem hausere Philosophi, Hebræi, Græci et Latini. Hebræorum adagium est : « Laguna plena nummis non sonabit ; unicus et alter si in ea nummus fuerit, sonum edet et tintiet. » Sic sane quo quis doctor, eo est modestior ac taciturnior ; quo indoctior, eo est audacior et loquacior, ut suam sapientiam (revera insipientiam et arrogantiam) ostendat. Seneca in *Proverbiis* : « Tacere qui nescit, inquit, nescit loqui ; » tacendo enim premeditatur quid oportet loqui. Et : « Taciturnitas stulto homini pro sapientia est, » quia reprimit esse non profert stolta, superflua, impertinentia, perversa que mente gerit. Theophrastus ad quemdam qui in convivio jugiter silebat : « Si indoctus et imprudens es, inquit, prudenter facis ; si doctus, imprudenter. » Ita refert Lucertius, *lib. V, cap. II*. Sed Plutarchus hunc in modum dixisse scribit : « Si stultus es, rem facis sapientem ; si sapiens, stultam. » Est enim non minima sapientiæ pars tegere silentio stultitiam. S. Cyrilli dogma est, quod erat hic Dionysius : « Avarus sis verbi et audi libenter. » Denique S. Jacobi, imo Spiritus Sancti lex est : « Sit autem omnis homo velox ad audiendam, tardus autem ad loquendam, » *Jacob. I, vers. 19*. Hoc insipientes et garruli non observant. Nam, ut ait S. Gregorius : « Pravi sicut in sensu sunt leves, ita et in locutione precipites ; quia quod levis mens concipit, levior lingua protinus prodit. »

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Occasiones querit recessurus ab amico ; impius est incorrigibilis ; non deviantum a veritate ; os stulti esse conterit ; justus se accusat ; frater juvenis fratrem quasi urbs firma ; fructus oris replet ventrem ; mulier bona ingens est bonum, mala ingens malum ; pauper loquitur demisse, dives rigide ; vir amabilis amicos est frater.

1. Occasiones querit qui vult recedere ab amico : omni tempore erit exprobrabilis. 2. Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixerit quæ versantur in corde ejus. 3. Impius, cum in profundum venerit peccatorum, contemnit : sed sequitur eum ignominia et opprobrium. 4. Aqua profunda verba ex ore viri, et torrens redundans fons sapientiæ. 5. Accipere personam impii non est bonum, ut declines a veritate judicii. 6. Labia stulti miscent

os rixis, et os ejus jurgia provocat. 7. Os stulti contritio ejus : et labia ipsius, ruina animæ ejus. 8. Verba bilinguis, quasi simpliciæ : et ipsa perveniunt usque ad interiora ventris. Pigrum dejicit timor : animæ autem effeminatorum esurient. 9. Qui mollis et dissolutus est in opere suo frater est sua opera dissipantis. 10. Turris fortissima, nomen Domini : ad ipsum currit justus, et exaltabitur. 11. Substantia divitis urbs roboris ejus, et quasi murus validus diremans eum. 12. Antequam conteratur, exaltatur cor hominis ; et antequam glorificetur, humiliatur. 13. Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, et confusione dignum. 14. Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam : spiritum vero ad irascendum faciem quis poterit sustinere ? 15. Cor prudens possidebit scientiam, et auris sapientium querit doctrinam. 16. Donum hominis dilatat viam ejus, et ante principes spatium ei facit. 17. Justus prior est accusator sui : venit amicus ejus, et investigabit eum. 18. Contradictiones comprimit sors, et inter potentes quoque dijudicat. 19. Frater, qui adjuvator a fratre, quasi civitas firma, et judicia quasi vectes urbium. 20. De fructu oris viri replebitur venter ejus, et genimina laborum ipsius saturabunt eum. 21. Mors et vita in manu linguæ : qui diligunt eam, comedent fructus ejus. 22. Qui invenit mulierem bonam, sicut linguæ : qui diligunt eam, comedent fructus ejus. 22. Qui invenit mulierem bonam, expellit bonum : qui autem tenet adulteram, stultus est et impius. 23. Cum obsecrationibus loquetur pauper, et dives effabitur rigide. 24. Vir amabilis ad societatem, magis amicus erit quam frater

1. OCCASIONES QUERIT QUI VULT RECEDERE AB AMICO ; OMNI TEMPORE ERIT EXPROBRABILIS. — Hebræa hic a Vulgata dissentire videntur, sique ad verbum habent : *Qui ad desiderium* (ita Aquila et Symmachus) *querit separat, in omni existentia, vel sapientia miscet se* ; quod *primo*, Chaldaeus sic vertit et explicat, *desiderium querit separat, et omne consilium deridet* ; Syrus clarius, *qui in silentio suo cogitat desiderabilia, bonam doctrinam deridet, q. d.* Qui sequitur concupiscentiam, deridet sapientiam. R. Salomon : Qui, inquit, a Deo divulsus est, illius preceptis non obtemperans, cupiditatibus pravisque animi motibus obsequitur ; atque ita tandem omni tempore erit exprobrabilis, id est inter sapientes probrum suum prodet. Rabbini vero antiquiores de Lot id exposuerunt, qui a cupiditate sua abreptus se ab Abrahamo sejunxit, juxta illud : « Elegitque sibi Lot regionem circa Jordanem, et recessit ab Oriente, diviseque sunt alterutrum, » *Genes. xiii, 11*. Hic vero versio salus spectat ad declarandum ejus incestus sum crimen, quod tandem in universis cæcibus Israeliticis et scholis evulgatum sit ; Ammonitas enim et Moabitas, qui ex nefario illo congressu ortum habuerant, inter Israelitas admitti nefarium erat, juxta illud : « Non intrabunt Ammonites et Moabites Ecclesiam Domini, » *Deuter. xxiii, 3*.

Secundo, Aben-Ezra et Pagninus sic vertunt et explicant : Qui propter desiderium (sapientiæ) a domo vel patria sua divellitur, ut sapientiam consequatur, propter vehementem cupiditatem qua flagrat ejus obtinendæ, hic in omni sapientia miscet se, id est cum omnibus viris doctis miscet se, et consuetudinem habet. Et Vatablus : Præ amore sapientiæ ejus studiosus, inquit, quaerit

se junctus esse ab hominibus, id est omnibus rebus contemptis querit uni vacare sapientiæ, et in doctrina sana admiscere se solet.

Tertio, Baynus hæc accipit de his qui fucantam querunt sapientiam, ut eam ostentent ; unde vertit, *secundum desiderium quoddam magis quam ex animo et bono judicio querit, scilicet sapientiam, cum sit separat, a sapientia* ; vel, *qui querit verbum aliquod separatim vel scientiam separatam a vera sapientia, hic in omni sapientia miscet se*, hoc est, inter omnes sapientes eum ostentatione quadam sese ingeret, destitutus videlicet a virtute veri sapientis, qua verba sua cohibeat, humiliter de seipso sentiens. Sic enim distinguuntur vera sapientia et falsa, juxta S. Jacobum, *cap. iii, vers. 17* : « Que autem, inquit, dæsurum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens ; sed terrena, animalis, diabolica, ubi est zelus et contentio ; » quod Salomon vocat sese miscere cum his qui sapientes sunt.

Idem aliam subnectit expositionem, quasi dicat : Qui per desiderium quoddam vanum aut juvenile investigat de rebus separat, et que ab hominibus intelligi non possunt, ab omni vera sapientia se ipsum separat ; ut contra vanitatem eorum qui toti in nugis versantur, dicatur proverbium. Prior expositio est melior, et magis quadrat cum sequenti versiculo. Hæc Baynus.

Quarto, Cajetanus sic vertit et explicat, *pro appetitu querit sapientiam* ; in omni statuto miscet se. Cerne, inquit, quam dispar est Vulgata editio ab Hebræa veritate. Vir separat animo a conversatione communi querit, hoc est, perseverat querendo pro appetitu, hoc est, vivendi modum